

SKRIVNING MED LYDSTØTTE

Refleksioner efter to dages nordisk konference om skrivning med lyd støtte.

AF BENT SAABYE JENSEN

Selvstændig konsulent inden for sprog og læsning. Tidligere projektkonsulent ved Nationalt Videncenter for Læsning og læse- og it-konsulent hos LæseTek – CSU Holbæk og Institut for Kommunikation V.A. Udvikler af *Panda LytteSkriver* og *LytteStaver*.

Forfatteren til denne artikel deltog i konferencen dels som tilhører, dels med en forelæsning om sit arbejde med lytteskrivning i Danmark. Han har samlet indtryk fra konferencen og reflekterer her over sammenhænge mellem den norske STL+ og den danske lytteskrivning, som det blandt andet er beskrevet i hans udgivelser for Nationalt Videncenter for Læsning (Saabye Jensen, 2015; Saabye Jensen, 2017).

Lillehammer ved Oslo dannede ramme om STL+ konference d. 3. og 4. maj 2018 med deltagelse fra både Norge, Sverige og Danmark. STL+ står for at *Skrive sig Til Læsning med lyd støtte*.

Metoden svarer til, hvad vi i Danmark kalder lytteskrivning. Når eleverne lytteskriver, får de auditiv feedback på det, de skriver. De kan høre, hvad de skriver, mens de skriver.

Konferencen henvendte sig til alle, som arbejder med skrivning med lyd støtte. Formålet var at skabe inspiration og teoretisk baggrund for skrivning med lyd støtte samt at give mulighed for samtale og erfaringsudveksling.

Historikken

Arne Trageton introducerede STL (*Skrive sig Til Læsning*) på computer først i dette århundrede (Trageton, 2004). Trageton anvendte ikke oplæsningsstøtte i sin forskning, men fokuserede på, at tastaturskrivning øgede elevernes og især drengenes mulighed for at starte skrivningen tidligere, end hvis de skulle skrive med blyant.

Den svenske specialpædagog Mona Wieklander tilførte metoden talesyntese til oplæsning af bogstaver, ord og sætninger for skolebegyndere i almenundervisningen. I Sverige kaldes metoden ASL+ (*At Skrive sig til Læsning med lyd støtte*). Metoden har været praktiseret i Sverige i mere end 15 år og er i dag almindelig udbredt.

I Norge var det især Tone Finne og Frank Hansen fra Statped, som så mulighederne i metoden. De har siden 2009 arbejdet på at udbrede kendskabet til skrivning med lyd støtte. Der er nu dannet en egentlig STL+ stiftelse, som har til hensigt at udbrede kendskabet til STL+ i Norge. Det er uklart, hvor mange norske skoler der i dag anvender metoden. En Rambøll-rapport fra 2017 har indsamlet dokumentation fra arbejdet med STL+ i 32 kommuner (Berrum m.fl., 2017). Når STL+ stiftelsen har samlet 300 deltagere til denne konference, tyder det på en stor interesse fra indskolingens undervisere.

Skrivning med lyd støtte i Norge og Sverige

Når norske og svenske elever skriver med lyd støtte, kan de høre hele teksten, sætninger, enkelte ord, bogstavernes lyde eller bogstavernes navne, mens de skriver. Det program, som oftest anvendes, er skriveprogrammet Skole Stil. Nogle kompensatoriske programmer til ordblinde elever har også disse funktioner, men de er i mindre grad blevet anvendt på svenske og norske skoler. Det gælder fx Textpilot, ViTal, CD-ORD og AppWriter.

Den danske udfordring

De nævnte programmer har også været til rådighed for skolerne i Danmark i flere år. Men de har ikke rigtig slået an til skrivning med lyd støtte i almenundervisningen. En forklaring kan være, at det danske skriftsprog er meget mere uregelmæssigt end både norsk og svensk. Norsk befinder sig sammen med finsk i toptre af regelmæssige skriftsprog i Europa. 80 % af norske ord staves lydret. Det uregelmæssige danske skriftsprog overgås kun af engelsk og portugisisk. 40 % af bogstaverne i en dansk tekst repræsenterer ikke bogstavets standardlyd, men en anden sproglyd, som er betinget af den kontekst, bogstavet indgår i. Vi kalder dem bogstavernes kontekstbetingede udtaler.

Hvis danske børn anvender samme programmer som eleverne i Norge og Sverige (hvor de alene hører bogstavernes standardlyde), vil de for fire ud af ti bogstaver modtage en lyd støtte, som ikke stemmer overens med den sproglyd, de søger. Danske børn kan ikke opdage og beherske den danske ortografi ved alene at høre bogstavernes standardlyde. De må undervises og anvende programmer, hvor de også kan høre bogstavernes betingede udtaler.

Undervisningsministeriet har i 2017 støttet udgivelsen af to danske programmer til lytteskrivning: Panda LytteSkriver og LytteStaver. Her kan eleverne høre både bogstavernes standardlyde og bogstavernes betingede udtaler, mens de skriver. Programmerne giver endvidere løbende oplæsning. Ved løbende oplæsning opsamles og oplæses de enkelte sproglyde og

sammensætningen af sproglyde under skriveprocessen. Eleverne får herved mulighed for at manipulere med bogstaverne i skriveprocessen, indtil ordet **lyder** rigtigt. Den lyd støtte, de modtager, stemmer hele tiden overens med den kontekst, de har placeret bogstavet i. Eleverne kan således modellere med sproglydene, indtil ordet lyder, som de ønsker. De kan ikke blot høre det færdige resultat. De modtager også løbende oplæsning af de orddele, de skriver.

Dette er en helt ny mulighed for at bruge skrivning med lyd støtte i begynderundervisningen i danske skoler. Det bliver interessant at følge, om lytteskrivning vil vinde indpas i de danske skoler i samme omfang, som det ses i Sverige og Norge, når der nu er udviklet et it-læremiddel, som tager højde for den særlige danske udfordring.

Lytteskrivning udvikler ortografiske strategier

Den norske betegnelse for metoden – STL+ (*Skrive sig Til Læsning med lyd støtte*) – antyder, at læsefærdigheder er målet, og at skrivning er metoden. Dette giver ikke mening i den måde, didaktikken lytteskrivning anvendes i Danmark. I Danmark er metoden rettet mod 0. til 2. klasse (de 6- til 8-årige). I Norge er metoden rettet mod 1. og 2. klasse (de 6- til 7-årige). I Norge tilbydes skrivning med lyd støtte således til elever, som forventes at udvikle sig fra logografiske læsere og skrivere til at beherske en alfabetisk strategi. Drivkraften for denne udvikling er netop skrivningen (Frith, 1985). Det er derfor relevant, at metoden i Norge kaldes Skrive sig Til Læsning +.

I Danmark anbefales skrivning med lyd støtte også til senere faser af læseudviklingen, hvor eleverne udvikler ortografiske strategier. I denne proces er det imidlertid læsningen, som er drivkraften (Frith, 1985). Betegnelsen Skrive sig Til Læsning kan derfor være misvisende i en dansk kontekst. Den danske betegnelse lytteskrivning er at foretrække, da den alene betegner aktiviteten og ikke metoden og målet.

Behov for nye undervisningsformer

Flere af konferencens indlæg afspejlede et ønske om at forny skriftsprogsundervisningen i de norske skoler. De norske lærere i begynderundervisningen oplever et pres i retning af en mere formaliseret skriftsprogsundervisning. De 6-årige elever (vores 0. klasse) bliver mødt som skolebørn. De undervises af lærere, og læseundervisningen starter fra dag et. De 6-årige testes i bogstavkendskab og læsning allerede i februar.

Derfor er der, efter inspiration fra USA, fra central side indført begrebet »raske bogstaver« (norsk *raske* i betydningen 'hurtige'). Dette betyder, at de 6-årige elever skal gennemarbejde alle

alfabetets bogstaver inden testen i februar. Som argumentation fremhæves det, at der derved bliver god tid til at repetere stoffet for de elever, som endnu ikke har lært alle bogstaverne. Kritikere af »raske bogstaver« forventer, at det vil give en større faglig spredning blandt eleverne. Mange norske lærere oplever, at eleverne har mistet det skoleår, som tidligere blev brugt til at modvirke kulturelt betingede forskelle mellem børnene og til at skabe en tilrettelagt overgang mellem børnehave og skole.

Oplægsholdere udtrykte flere gange ønske om forandringer i retning af en skole med mere diversitet, inkludering, entreprenørskab og elevinvolverende undervisningsformer. Set i det lys er STL+ en kærkommen metode. Her arbejder eleverne eksperimenterende ud fra deres aktuelle viden om skriftsproget. De skal arbejde med meningsfulde tekster i en funktionel sammenhæng. De skal skrive, fordi de har noget på hjerte. Lydstøtten ses som et stilladserende redskab for læse- og skriveudviklingen. Samtidig er dialogen mellem lærer og elev central i arbejdsformen. Gennem sprogsamtaler, hvor undren og udforskning står i centrum, udvikles elevernes sprogforståelse. Skrivning med lyd støtte har fokus på sprog, samtaler, modellering og åbne opgaver ved hjælp af teknologien.

Lærere, som arbejder med STL+, oplever, at de bedre kan differentiere undervisningen i forhold til den enkelte elev (Berrum m.fl., 2017). Metoden bidrager derved til et mere inkluderende klasse miljø. Færre elever må tages ud af klassen for at tilbydes særligt tilrettelagt undervisning.

Forskning om skrivning med lyd støtte

Svenske forskere har gennem flere år fulgt arbejdet med skrivning med lyd støtte i Sandviken Kommune. De konkluderer blandt andet, at eleverne hurtigere lærer at læse, når de anvender metoden (Hultin & Westman, 2013). Det, at eleverne får teksten læst op, gør, at de bedre kan være med på egne vilkår (Grönlund & Genlott, 2013). Caroline Liberg finder i sine studier, at metoden støtter bogstavkendskabet, og at eleverne tidligere opbygger et ortografisk leksikon, hvilket gør deres læsning lettere, og de knækker hurtigere læsekoden (Liberg, 2014).

Der er ikke lavet den samme omfattende forskning i Norge og Danmark. En norsk undersøgelse peger på, at skrivning med lyd støtte rummer et væsentligt potentiale i forhold til udvikling af læse- og skrivefærdigheder i indskolingen (Finne m.fl., 2014). I Danmark har forfatteren gennemført en praksisundersøgelse, som tyder på, at lytteskrivning har en markant positiv effekt på elevernes skriftsproglige udvikling (Saabye Jensen, 2015).

Et nyere dansk studie kunne desværre ikke konstatere, at brug af it i læse- og staveundervisningen havde en positiv effekt på elevernes læse-, stave- og sprogfærdigheder, hverken i 1., 2. eller 3. klasse (Petersen & Arnbak, 2018). Det kan undre, at dette studie peger i den diametralt modsatte retning af svenske og norske studier. En forklaring kan være, at de programmer, som er anvendt i undersøgelsen, ikke giver eleverne feedback i form af bogstavernes betingede udtaler og ikke tilbyder løbende oplæsning. Undersøgelsen anvender alene kompenserende programmer (CD-ORD, IntoWords og AppWriter), hvor eleverne alene hører bogstavernes navne og bogstavernes standardlyde. Dette er tilsyneladende ikke tilstrækkeligt til, at eleverne kan opsamle nødvendig viden om den uregelmæssige danske ortografi, og måske gør det programmerne sværere at anvende for mindre børn.

Hvis skrivning med lyd støtte skal være relevant for danske elever, skal programmerne formodentlig respondere både bogstavernes standardlyde og bogstavernes betingede udtaler og kunne oplæse dem løbende. På nuværende tidspunkt er det kun programmerne Panda LytteSkriver og LytteStaver, som er i stand til det. Her tager den løbende oplæsning højde for den kontekst, bogstaverne står i. Hvis ordene er lydrette (fx *politi*), oplæses ord og orddele med bogstavernes standardlyde. Hvis ordene indeholder bogstaver med betingede udtaler (fx *hest*), er det de betingede udtaler, der oplæses.

Ved løbende oplæsning opsamles og oplæses de enkelte sproglyde og sammensætningen af sproglyde under skriveprocessen. I et almindeligt it-skriveprogram må eleverne vurdere stavningen ud fra, om det *ser* rigtigt ud. Deres viden om stavemønstre er stadig ufuldstændig, idet eleverne endnu ikke har etableret en entydig forbindelse mellem ordets lyd, præcise udseende og betydning. Det er derfor vanskeligt for dem alene at anvende visuelle strategier. Når eleverne lytteskriver, kan de høre, om de er nået frem til korrekt stavning af ordet. De er på dette tidspunkt meget mere sikre på, hvordan et ord skal lyde, end hvordan stavningen skal se ud. Med lytteskrivning får eleverne mulighed for at manipulere med bogstaverne i skriveprocessen, indtil ordet *lyder* rigtigt.

Der mangler forskning om skrivning med lyd støtte i en dansk kontekst, og det må også formodes, at selv med nye, relevante lyd støttende forslag har teknologien stadig et stykke vej at gå. Et igangværende ph.d.-studie, som gennemføres af audiologopæd Stine Engmose, undersøger effekten ved at stilladsere staveudvikling med lærerens vejledning og/eller ved, at eleven lytteskriver. Studiet er et laboratoriestudie, og det vil også være ønskeligt, hvis andre forskere ville lave både kvalitative og kvantitative klasserumsstudier om potentialet i lytteskrivning i begynderundervisningen i danske skoler.

REFERENCER

- Berrum, E. m.fl. (2017).** *Erfaringer i skoler som opplever å ha lyktes med bruk av nettbrett og/eller pc i grunnleggende lese- og skriveopplæring.* Rambøll.
- Finne, T., Roås, S.E. & Kjølholdt, A. (2014).** Den første skrive- og leselæringen. Bruk av PC med lyd støtte. *Bedre skole* nr. 2, 2014. <https://utdanningsforskning.no/artikler/den-forste-skrive--og-leselaringen-bruk-av-pc-med-lydstotte/>
- Frith, U. (1985).** Beneath the surface of developmental dyslexia. I: K. Patterson, J.C. Marshall & M. Coltheart (red.): *Surface dyslexia: Neuropsychological and cognitive studies of phonological reading* (s. 301-330). London: Lawrence Erlbaum.
- Grønlund, Å. & Genlott, A. (2013).** Improving literacy skills through learning reading by writing: The iWTR method presented and tested. *Computers & Education* 67, September 2013, s. 98-104.
- Hultin, E. & Westman, M. (2013).** Digitalization of early literacy practices. *Literacy Information and Computer Education Journal*, 4(2), s. 1005-1013.
- Liberg, C. (2014).** *Att använda dator i tidig läs- och skrivundervisning 2011 – 2014, Uppsala kommun.* Uppsala universitet. <https://dokodoc.com/att-anvnda-dator-i-tidig-ls-och-skrivundervisning-uppsala-ko.html>
- Petersen, D.K. & Arnbak, E. (2018).** *Brug af it i den første læse- og staveundervisning.* DPU, Aarhus Universitet. <https://uvm.dk/aktuelt/nyheder/uvm/2018/mar/180308-brug-af-it-i-den-foerste-laese--og-staveundervisning-har-ikke-effekt>
- Saabye Jensen, B. (2015).** Lytteskrivning, bedre skrivning med auditiv feedback i skriveprocessen? – En effektundersøgelse. <http://www.videnomlaesning.dk/projekter/lytteskrivning/>
- Saabye Jensen, B. (2017).** Didaktisk vejledning, Panda LytteSkriver og LytteStaver. <https://www.lytteskrivning.dk/skrevet-om-lytteskrivning.html>
- Trageton, A. (2004).** *At skrive sig til læsning.* Gyldendal.